

SPIS TREŚCI

Wstęp (Kazimierz Meredyk)	13
--	----

Spis symboli	19
---------------------------	----

CZEŚĆ I. MIKROEKONOMIA

✓ Rozdział 1. Przedmiot ekonomii (Kazimierz Meredyk)	23
1.1. Gospodarka	23
1.2. Wiedza gospodarcza	27
1.3. Teleologiczne aspekty gospodarowania	33
1.4. Klasyfikacja nauk ekonomicznych	35
Zadania sprawdzające	36
✓ Rozdział 2. Teleologiczne aspekty działalności gospodarczej (Kazimierz Meredyk)	41
2.1. Cel a ryzyko i niepewność w działalności gospodarczej	41
2.2. Transformacja zasobów w efekty gospodarcze	43
2.3. Podział produktu	50
2.4. Powiększanie produktu	51
2.5. Wartość produktu a zasoby naturalne	53
2.6. Przestrzenne różnicowanie warunków przyrodniczych jako źródło nadwyżki ekonomicznej	56
Zadania sprawdzające	59
✓ Rozdział 3. Środki działalności gospodarczej. Kapitał (Munir Al-Kaber, Kazimierz Meredyk)	65
3.1. Pojęcie zasobów gospodarczych i kapitału	65
3.2. Relacje kapitałowe i techniczne	68
3.3. Tworzenie i alokacja zasobów	70
3.4. Struktura kapitału a struktura produkcji	71
3.5. Akumulacja i odtwarzanie kapitału	73
3.6. System zasilania współczesnego przedsiębiorstwa	75
3.6.1. Zasilanie zewnętrzne i wewnętrzne	75
3.6.2. Zasilanie z funduszy <i>venture capital</i>	77
Zadania sprawdzające	85

Rozdział 4. Metody koordynacji działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	89
4.1. Mechanizm funkcjonowania gospodarki	89
4.2. Modele funkcjonowania gospodarki narodowej	91
4.3. Kryteria oceny efektywności modeli funkcjonowania gospodarki	94
4.4. Niedoskonałości mechanizmu rynkowego (<i>market failures</i>)	
jako przesłanka gospodarczej ingerencji państwa	96
4.4.1. Niedoskonałość konkurencji	96
4.4.2. Efekty zewnętrzne	100
4.4.3. Dobra publiczne	102
4.4.4. Niekompletność rynków	103
4.4.5. Niepełna informacja	104
4.4.6. Bezrobocie, inflacja i brak równowagi	104
4.4.7. Redystrybucja oraz dobra społecznie pożądane i niepożądane	105
Zadania sprawdzające	106
Rozdział 5. Przedsiębiorstwo jako podmiot działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	111
5.1. Przedsiębiorstwo i rynek jako alternatywne sposoby organizacji	
przedsiębiorstw gospodarczych	111
5.2. Tradycyjna koncepcja przedsiębiorstwa	114
5.3. Ekonomiczne rodzaje przedsiębiorstw	116
5.4. Specyfika funkcjonowania wielkich spółek akcyjnych	118
5.5. Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)	120
5.6. Kooperacja i struktury sieciowe	121
5.7. Źródła finansowania rozwoju przedsiębiorstwa	123
5.8. Podstawowe pojęcia z zakresu rachunkowości przedsiębiorstw	125
Zadania sprawdzające	127
Rozdział 6. Teoria równowagi konsumenta	
(Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	133
6.1. Użyteczność całkowita i krańcowa	133
6.2. Wybór i nadwyżka konsumenta	136
6.3. Optimum konsumenta i jego zmiany	139
6.4. Ścieżki ekspansji konsumenta	147
Zadania sprawdzające	151
Rozdział 7. Teoria popytu (Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	159
7.1. Popyt a użyteczność krańcowa. Istota popytu	159
7.2. Popyt a cena	160
7.2. Popyt a dochód	164
7.3. Pozostałe determinanty popytu	167
7.4. Charakter popytu a przychody przedsiębiorstw	169
Zadania sprawdzające	170

Rozdział 8. Pieniądz i cena (Kazimierz Meredyk)	177
8.1. Wstęp	177
8.2. Powstanie i rozwój pieniądza	178
8.3. Istota i funkcje pieniądza	180
8.4. Rodzaje pieniądza	181
8.5. Cena i rodzaje cen	184
8.6. Funkcje cen	191
8.7. System cen	192
Zadania sprawdzające	195
Rozdział 9. Bank i kredyt (Agnieszka Grzybowska)	199
9.1. Istota i funkcje banków	199
9.2. Kreacja pieniądza bankowego	201
9.3. Rynek usług bankowych	204
9.4. Pojęcie i rola kredytu	208
9.5. Kryteria podziału i rodzaje kredytów	210
Zadania sprawdzające	212
Rozdział 10. Stopa procentowa i kurs walutowy a przedsiębiorstwo (Kazimierz Meredyk, Henryk Wnorowski)	219
10.1. Wstęp	219
10.2. Znaczenie ogniw handlowych w przedsiębiorstwie	220
10.3. Systemy kursu walutowego	223
10.4. Mikroekonomiczna efektywność handlu zagranicznego	227
10.5. Graniczny kurs dewizowy (GKD)	229
10.6. Mechanizm i formy rozliczeń międzynarodowych	230
Zadania sprawdzające	234
Rozdział 11. Teoria produkcji (Kazimierz Meredyk)	237
11.1. Jednoczynnikowa funkcja produkcji	237
11.2. Dwuczynnikowa funkcja produkcji	239
11.3. Funkcja jednakowego produktu	240
11.4. Stopa wzrostu produktu	246
11.5. Relacje produktywności krańcowych jako podstawa relacji cen	247
Zadania sprawdzające	248
Rozdział 12. Efektywność i czynniki efektywności (Kazimierz Meredyk) ...	257
12.1. Pojęcie efektywności	257
12.2. Efektywność na poziomie firmy	258
12.3. Efektywność w skali społecznej	262
12.4. Czynniki wzrostu efektywności	263
Zadania sprawdzające	265

Rozdział 13. Innowacje i postęp techniczny (Kazimierz Meredyk)	271
13.1. Innowacyjność gospodarki	271
13.2. Wskaźnik ogólnej efektywności nakładów	279
13.3. Substytucyjny postęp techniczny	281
13.4. Niezależny postęp techniczny	284
Zadania sprawdzające	288
Rozdział 14. Wprowadzenie do teorii kosztów (Kazimierz Meredyk)	293
14.1. Cel działalności a koszty produkcji	293
14.2. Analiza krótkookresowa - wybór techniki a koszty	295
14.3. Analiza średniookresowa - koszty a rozmiary produkcji	299
14.4. Klasyfikacja kosztów	302
Zadania sprawdzające	303
Rozdział 15. Teoria równowagi przedsiębiorstwa (Kazimierz Meredyk) ...	309
15.1. Pojęcie optimum gospodarowania	309
15.2. Równowaga w warunkach konkurencji doskonałej	310
15.3. Problem struktury nakładów i prognozy rentowności	317
15.4. Równowaga monopolu czystego	318
15.5. Równowaga przedsiębiorstwa w warunkach dominacji celów załogi	320
Zadania sprawdzające	321

CZĘŚĆ II. MAKROEKONOMIA

Rozdział 16. Gospodarka narodowa jako podmiot (Kazimierz Meredyk)	329
16.1. Gospodarka narodowa a inne podmioty gospodarcze	329
16.2. Struktura gospodarki narodowej	330
16.3. Sprawność i dynamika gospodarki narodowej	333
Zadania sprawdzające	336
Rozdział 17. Rozwój i czynniki rozwoju gospodarczego (Ewa Gruszevska)	341
17.1. Pojęcie rozwoju gospodarczego	341
17.2. Pomiar rozwoju gospodarczego	345
17.3. Analiza rozwoju współczesnych gospodarek	349
Zadania sprawdzające	353
Rozdział 18. Struktura działowa i techniczna gospodarki narodowej i kierunki jej przemian (Kazimierz Meredyk)	357
18.1. Kierunki przemian strukturalnych	357
18.2. Kwestia działów pierwotnych i sektora surowcowego	358
18.3. Kryzys agrarny jako przejaw kryzysu strukturalnego w gospodarce	363

18.4. Tendencje rozwojowe sektora surowcowego	365
18.5. Efektywność sektora surowcowego	366
18.6. Cena zasobu naturalnego	370
Zadania sprawdzające	372

Rozdział 19. Struktura ilościowa gospodarki narodowej i rozrachunek produktu społecznego (Jerzy Grabowiecki)

19.1. PKB w gospodarce zamkniętej	380
19.1.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce zamkniętej	380
19.1.2. PKB jako suma wydatków na dobra i usługi finalne	384
19.1.3. PKB jako suma wartości dodanej	385
19.1.4. PKB jako suma wynagrodzeń czynników wytwórczych	386
19.1.5. Przyptywy i odpływy w rachunku PKB	387
19.2. Rachunek PKB w gospodarce otwartej	388
19.2.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce otwartej	388
19.2.2. PNB i mierniki pochodne	390
Zadania sprawdzające	393

Rozdział 20. Finanse publiczne i budżet państwa (Maciej Romatowski)

20.1. Rozmiary i struktura budżetu	399
20.2. Deficyt budżetowy i formy jego finansowania	403
20.3. Dług publiczny	407
20.4. Budżety lokalne	409
Zadania sprawdzające	410

Rozdział 21. Rynek i jego mechanizm (Henryk Wnorowski)

21.1. Pojęcie rynku	415
21.2. Mechanizm rynkowy - cena równowagi	418
21.3. Ograniczenia mechanizmu rynkowego	420
Zadania sprawdzające	426

Rozdział 22. Praca i rynek pracy (Adam Tomanek)

22.1. Komponenty rynku pracy	431
22.2. Nierównowaga na rynku pracy	438
22.3. Rodzaje bezrobocia	442
22.4. Bezrobocie w teorii neoklasyków i keynesistów	445
22.5. Bezrobocie równowagi	448
22.6. Państwo a rynek pracy	450
Zadania sprawdzające	453

Rozdział 23. Rynek kapitałowy (Munir Al-Kaber)

23.1. Kapitał w gospodarce współczesnej	459
23.2. Proces tworzenia kapitału. Akumulacja i oszczędności	461
23.3. Rynek wartości realnych	465

23.4. Rynek instrumentów pochodnych	468
23.5. Rynek pieniężno-kredytowy	470
Zadania sprawdzające	473

Rozdział 24. Rynek informacji i usług informacyjnych

(Maciej Romatowski)	477
24.1. Informacja jako kategoria ekonomiczna	477
24.2. System informacyjny	480
24.3. Rynek informacyjny	482
Zadania sprawdzające	486

Rozdział 25. Makroekonomiczna aktywność gospodarcza i cykliczne

wahania koniunkturalne (Aleksander Maksimczuk)	491
25.1. Wprowadzenie. Długookresowa aktywność gospodarcza	491
25.2. Pojęcie i charakterystyka cykli koniunkturalnych	492
25.3. Fazy cyklu koniunkturalnego	496
25.4. Różnorodność interpretacji przyczyn cykliczności	502
Zadania sprawdzające	506

Rozdział 26. Cena kapitału (Munir Al-Kaber) 509 |

26.1. Akumulacja kapitału w gospodarce współczesnej	509
26.2. Rynki kapitałowe a cena kapitału	511
26.3. Kredyt i cena kapitału jako instrument polityki gospodarczej	514
Zadania sprawdzające	516

Rozdział 27. Mechanizm ekspansji gospodarczej

(Kazimierz Meredyk)	519
27.1. Społeczne przesłanki ekspansji gospodarczej	519
27.2. Produkt narodowy i jego źródła	521
27.3. Tempo wzrostu produktu	529
27.4. Technika produkcji jako czynnik wzrostu gospodarczego	533
Zadania sprawdzające	535

Rozdział 28. Instytucjonalne aspekty rozwoju gospodarczego

(Kazimierz Meredyk)	539
28.1. Pojęcie instytucji	539
28.2. Instytucje a gospodarka	541
28.3. Ustrojowe aspekty rozwoju gospodarczego	546
28.4. Polityka a gospodarka	548
28.5. Ideologia a gospodarka	551
Zadania sprawdzające	552

Rozdział 29. Instytucje a sprawność gospodarki	
(Anna Gardocka-Jałowicz)	557
29.1. Instytucje a kapitał społeczny	557
29.2. Instytucje formalne i nieformalne a gospodarka	562
29.3. Teoria kosztów transakcyjnych a gospodarka	570
29.4. Teoria agencji a gospodarka	571
29.5. Teoria praw własności a gospodarka	572
Zadania sprawdzające	573
Rozdział 30. Konkurencyjność zewnętrzna gospodarki narodowej	
(Henryk Wnorowski)	577
30.1. Gospodarka światowa i jej istota	577
30.2. Atuty gospodarki otwartej	580
30.2.1. Wpływ handlu zagranicznego na strukturę dochodu narodowego ..	581
30.2.2. Efektywnościowa funkcja handlu zagranicznego	582
30.2.3. Handel zagraniczny a wzrost dochodu narodowego	583
30.3. Definicja i istota konkurencyjności	585
30.4. Korzyści z handlu zagranicznego w świetle teorii wymiany międzynarodowej	587
30.4.1. Przedkapitalistyczne teorie wymiany	587
30.4.2. Klasyczne teorie wymiany	589
30.4.3. Teorie neoklasyczne	591
30.4.4. Współczesne teorie wymiany	594
30.5. Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej	595
30.5.1. Pojęcie międzynarodowej integracji gospodarczej	595
30.5.2. Istota międzynarodowej integracji gospodarczej	596
30.5.3. Formy międzynarodowej integracji gospodarczej	597
30.5.4. Unia Europejska - najbardziej dojrzały przypadek regionalnej integracji gospodarczej	599
30.6. Instytucjonalizacja gospodarki światowej po II wojnie światowej	601
30.7. Proces globalizacji we współczesnej gospodarce światowej	604
Zadania sprawdzające	608
Rozdział 31. Metoda badań nauk ekonomicznych (Kazimierz Meredyk)	617
31.1. Przedmiot badań nauk ekonomicznych	617
31.2. Metoda badań ekonomii	623
31.3. Ogólne metody badania rzeczywistości	630
Zadania sprawdzające	631

ROZDZIAŁ 17

ROZWÓJ I CZYNNIKI

ROZWOJU GOSPODARCZEGO

„Tylko niektórzy ludzie umieją znieść dobrobyt.
Innych ludzi, oczywiście.”

Mark Twain

17.1. Pojęcie rozwoju gospodarczego

Ludzie od dawna usiłowali odkryć złoty środek na bogactwo. Poszukiwania te miały miejsce jeszcze dużo wcześniej niż pojawiła się ekonomia jako nauka. Nie bez przyczyny pierwsze dzieło ekonomii klasycznej Adam Smith zatytułował: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. W tym ujęciu ekonomia była nauką o bogactwie i o czynnikach, które ułatwiają jego osiągnięcie. Naukowcy, podejmujący się takiego badania, próbowali i próbują dociekać tego, co przesądza o dynamice gospodarki. Co sprawia, że jedne kraje bogacą się szybciej od innych. W poszukiwaniu tym chodzi o odkrycie warunków czy czynników, które w decydującym stopniu umożliwiają osiągnięcie dobrobytu. W podejmowanych analizach eksponuje się różne zmienne, które mogą indukować wzrost gospodarczy. I każda z tych analiz przybliżyła nas coraz bardziej do celu: odkrycia źródeł wzrostu i rozwoju gospodarczego.

Wydaje się, że wystarczy ujawnić, jakie to cudowne siły uruchomiły korzystne zmiany w danej gospodarce, która osiągnęła wysoki poziom rozwoju. Można będzie wówczas zastosować te same mechanizmy w krajach słabo rozwiniętych, aby podnieść wydajność pracy i rozwiązać wiele problemów, z którymi muszą się zmierzyć. Jednak na przeszkodzie intensywnego rozwoju stoi wiele barier o zróżnicowanym charakterze. Uniemożliwiają one zmniejszenie luki rozwojowej, jaka dzieli je od krajów wysoko czy średnio rozwiniętych. Różnice w wy-

posażeniu w czynniki produkcji, efektywność ich wykorzystania, sprawność działania podmiotów, i co ważniejsze, układ instytucjonalny utrudniają całkowite przeniesienie schematów rozwoju z jednego kraju do innego. Większość ekonomistów zgadza się z tym, że nie każdy kraj może powtórzyć ścieżkę, którą przeszedł inny. Mimo to wiele słabo rozwiniętych krajów próbuje, bo daje to cień nadziei, że uda się osiągnąć poziom dobrobytu zbliżony, choć w części, do gospodarek bogatych.

Rozwój gospodarczy jest pojęciem szerszym od wzrostu, który dotyczy jedynie zwiększania produktu społecznego z okresu na okres. Rozwój obejmuje, obok zmian o charakterze ilościowym, również przemiany strukturalne i jakościowe w gospodarce. Proces ten oznacza długofalowe zmiany: potencjału wytwórczego gospodarki, techniki, struktury produkcji i konsumpcji, stosunków społeczno-ekonomicznych oraz systemu funkcjonowania gospodarki. Dotyczy również zmian w układzie instytucjonalnym gospodarki. Rozwój gospodarczy obejmuje zatem i sferę realną, i regulacji. Ostatecznym rezultatem rozwoju ma być zapewnienie lepszych (od wyjściowych) warunków zaspokojenia potrzeb społeczeństwa. Można ten proces utożsamiać z kreowaniem warunków, w których ludziom będzie się lepiej żyło. Rozwój gospodarczy traktuje się także jako wzrost zamożności społeczeństwa, czy powiększanie dobrobytu ekonomicznego.

Rozwój gospodarczy to długookresowy proces zmian ilościowych i jakościowych zachodzących w gospodarce.

Rozwój gospodarczy jest procesem wielowymiarowym. Rozpatrywany głównie w aspekcie ekonomicznym wywołuje efekty w znacznie szerszej skali. Można wskazać na wszelkie chologiczne, przyrodnicze. Związany jest też z przemianami w systemie własności. Dotyczy zatem również aspektów prawnopolitycznych.

Każdy proces rozwoju opiera się na przesłankach tkwiących w okresach poprzednich, a jednocześnie jest źródłem zmian przyszłych. Należy badać go w perspektywie historycznej. Przeszłość dostarcza informacji o szeregu prawidłowości, które pojawiają się na poszczególnych etapach rozwoju. Można to zaobserwować na przykładzie krajów, które osiągnęły wyższy stopień rozwoju. Każda gospodarka przechodzi transformację. Dotyczy ona z jednej strony rzeczowych składników gospodarki: produkcji, nakładów, dochodów, konsumpcji, oszczędności, z drugiej strony rozpatrywać należy zmiany o charakterze jakościowym. Chodzi głównie o zmiany strukturalne, o relacje między poszczególnymi częściami gospodarki, o zmiany efektywności.

Rozwój to zmiany w życiu ekonomicznym, które nie są narzucane z zewnątrz, lecz powstają z jego własnej inicjatywy, od wewnątrz. Wynika z sił tkwiących w każdym człowieku i społeczeństwie. Jest skutkiem dążenia każdej jednostki do poprawy swojego bytu, do lepszego życia. Dążenie przedsiębiorcy do maksymalizacji zysków może być potraktowane jako wyraz instynktu tkwiącego w człowieku. W efekcie społeczeństwo poszukuje różnorodnych sposobów na osiągnięcie wyższej stopy życiowej, poprawę stanu gospodarki na taki, który umożliwić będzie dalszy rozwój, wzrost dochodów, konsumpcji. Należy podkreślić jednak konieczność działania również innych sił, które by ten proces wspomagały i w odpowiednich momentach zdynamizowały. Chodzi o sprawny mechanizm regulacji tak na poziomie makro-, mezo-, jak i mikroskali. Na poziomie makroekonomicznym utożsamiany jest on zwykle z działaniem państwa i jego agend. Na niższych poziomach analizy ekonomicznej najistotniejszą rolę odgrywa rynek⁸². Gospodarki rynkowe działają z większym bądź mniejszym udziałem państwa. Często jednak rolę państwa w gospodarce sprowadza się do łagodzenia niedoskonałości rynku.

Działanie mechanizmu regulacyjnego oparte jest na instytucjach o różnym stopniu sformalizowania. niesprawne instytucje, które mogą utrudniać zmiany w systemie ekonomicznym, stopniowo ustępują innym, które mogą stać się katalizatorem przemian. Istotne jest, aby rozwój miał charakter ciągły i trwały. Trwałość rozwoju opiera się na szeregu czynników, które związane są z: tworzeniem kapitału, zmianami wydajności pracy, wzajemnymi dostosowaniami wewnętrznymi oraz adekwatnym i sprawnie działającym układem instytucjonalnym, np. stabilnym systemem politycznym.

Podstawą rozwoju gospodarczego jest wzrost. Powiększanie się produktu społecznego z roku na rok nie musi jednak generować rozwoju. Możliwy jest wzrost gospodarczy bez towarzyszących mu przemian jakościowych. Zmiany ilościowe, polegające na wzroście produkcji dóbr, mogą przyczynić się do rozwoju wówczas, kiedy dochody uzyskane ze sprzedaży zostaną przeznaczone na odpowiednie inwestycje. Chodzi o takie nakłady, które wywoływać będą zmiany w: strukturze zasobów gospodarczych, technice i technologii, relacjach produktywnościowych. Mogą prowadzić również do: dywersyfikacji produktów, poprawy ich jakości, zmiany cen względnych.

Do podstawowych procesów towarzyszących wzrostowi zaliczyć należy przemiany strukturalne. Zmiana udziału sektorów pierwotnych, przetwórczych

⁸² Jak pisał Adam Smith, „niewidzialna ręka rynku” prowadzi przedsiębiorcę ku takim wyborom, które pozwalają mu na osiągnięcie największych profitów z możliwych, ale też podnoszą dobrobyt całego społeczeństwa.

i usług w całej gospodarce może być traktowana jako przejaw rozwoju. Wzrost udziału działów nowoczesnych oraz relatywne zmniejszanie się sektora pierwotnego sprawiają, że rośnie wydajność pracy i efektywność funkcjonowania całej gospodarki. Dane nakłady generują większy przyrost efektów, dzięki temu poprawia się stopień zaspokojenia potrzeb społeczeństwa. Następują też inne zjawiska jakościowe, które umożliwiają pełniejsze zaspokojenie potrzeb ludzi. Wzrost dochodów sprawia, że zmienia się struktura wydatków gospodarstw domowych. Coraz większy udział mają usługi i dobra związane ze spędzaniem wolnego czasu. Niematerialne składniki konsumpcji nabierają coraz większego znaczenia.

Trudno jest poddać analizie wszystkie przejawy rozwoju. Równie skomplikowane jest tworzenie modelu, w którym ujęte by były wszystkie istotne czynniki determinujące rozwój. Zasadniczymi właściwościami procesu rozwoju są: postęp techniczny (dający w rezultacie wzrost wydajności *per capita*) i akumulacja kapitału. Rozwój gospodarczy przejawia się także w zmianach metod wytwarzania – w substytucji pracy przez kapitał, co prowadzi do wzrostu technicznego uzbrojenia pracy. Niezbędne jest komplementarne współdziałanie tych czynników. Również otoczenie instytucjonalne musi sprzyjać rozwojowi. Instytucje mogą się bowiem stać barierą zmian, które prowadziłyby do wzrostu dobrobytu⁸³.

Niezaprzeczalnym faktem jest istnienie ogromnego zróżnicowania dochodów w gospodarce światowej. Kraje słabo rozwinięte charakteryzuje: niski PKB *per capita*, niski poziom konsumpcji i inwestycji. Dysparytet dochodów wynika także z różnic w wydajności pracy, czy tempie zmian ogólnego wskaźnika efektywności. Przejawów niedorozwoju jest znacznie więcej. Niezbędne jest zdynamizowanie tempa rozwoju w tych krajach. Przyspieszony rozwój gospodarczy znajduje swój wyraz w podniesieniu stopy wzrostu dochodu *per capita* i zwiększeniu udziału bieżącego dochodu przeznaczanego na akumulację kapitału. Wyższa stopa akumulacji podnosi poziom produkcji na jednego zatrudnionego, czyli rośnie wydajność pracy. Dzięki temu stopa wzrostu dochodu rośnie w porównaniu do wyjściowego poziomu PKB.

Współzależność między procesami wzrostu i rozwoju sprawia, że można przedstawiać jednocześnie czynniki determinujące te procesy. Należą do nich:

- odpowiednie zasoby siły roboczej (ilość, wykształcenie, kwalifikacje, motywacje);

⁸³ Np. w kulturze afrykańskiej o wartości człowieka decyduje to, kim „jest”, a nie to, co posiada. Ważniejsza jest konsumpcja natychmiastowa niż oszczędzanie. W razie zaoszczędzenia jakichś środków, kultura nakazuje, aby je rozdać. Zob. D. Etounga-Manguelle, Czy Afryce potrzebny jest program dostosowania kulturowego, [w:] Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw, (red.) L.E. Harrison, S.P. Huntington, Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 137.

- odpowiednie zasoby kapitału (stopa akumulacji kapitału);
- odpowiednia ilość i jakość zasobów naturalnych;
- wysoki poziom techniki i technologii (sprzężenie nauki i techniki, innowacyjność);
- odpowiednie instytucje kultury ekonomicznej (przedsiębiorczość).

Część spośród tych czynników wpływa bezpośrednio na wzrost i rozwój, inne oddziałują pośrednio. Czynniki bezpośrednie są zwykle związane z pracą. Chodzi tu o wielkość zasobów pracy i stopień ich wykorzystania. Należy uwzględnić również wydajność i intensywność pracy. Ten drugi czynnik ma charakter wyczerpany. W świetle współczesnych procesów demograficznych, które zmuszają kraje wysoko rozwinięte do traktowania pracy jako czynnika rzadkiego, kluczowym czynnikiem staje się wydajność pracy. Mierzy się ją jako relację wielkości wytworzonej produkcji i wielkości zatrudnienia w badanym okresie. Z perspektywy czasu zaobserwować można systematyczny wzrost wydajności pracy, przy jednoczesnym, silniejszym bądź słabszym, spadku produktywności kapitału (w zależności od badanego kraju). Wydajność pracy powinna rosnać tym bardziej, aby wyrównać i przeważać efekt spadku efektywności kapitału.

Czynniki pośrednie uzależnione są od kapitału. Znaczenie mają tu zasoby kapitałowe i ich struktura, relacje kapitałowe: technika, intensywność kapitałowa pracy i techniczne uzbrojenie pracy, technologia, organizacja. Wśród czynników pośrednich można wymienić też elementy związane z pracą, stanowiące jakościowy aspekt kapitału ludzkiego. Odpowiednio wykształceni pracownicy stanowią kapitał intelektualny przedsiębiorstw i gospodarki. Inwestycje w edukację przynoszą korzyści ekonomiczne, wielokrotnie przekraczające te osiągnięte z kapitału rzeczowego. Co więcej, okres ich osiągnięcia jest nieoznaczony, gdy tymczasem kapitał rzeczowy generuje dochody w okresie krótkim bądź co najwyżej średnim.

Współczesne teorie wzrostu gospodarczego coraz częściej podkreślają znaczenie kapitału ludzkiego, czy szerzej intelektualnego dla rozwoju gospodarki. Obok tego, w ramach tzw. nowej ekonomii instytucjonalnej, wskazuje się na rolę układu instytucjonalnego w dynamizowaniu wzrostu gospodarczego. System instytucji można umieścić ponad czynnikami bezpośrednimi i pośrednimi jako swobodną sieć zależności, które wielokierunkowo wpływają na gospodarkę i społeczeństwo.

17.2. Pomiar rozwoju gospodarczego

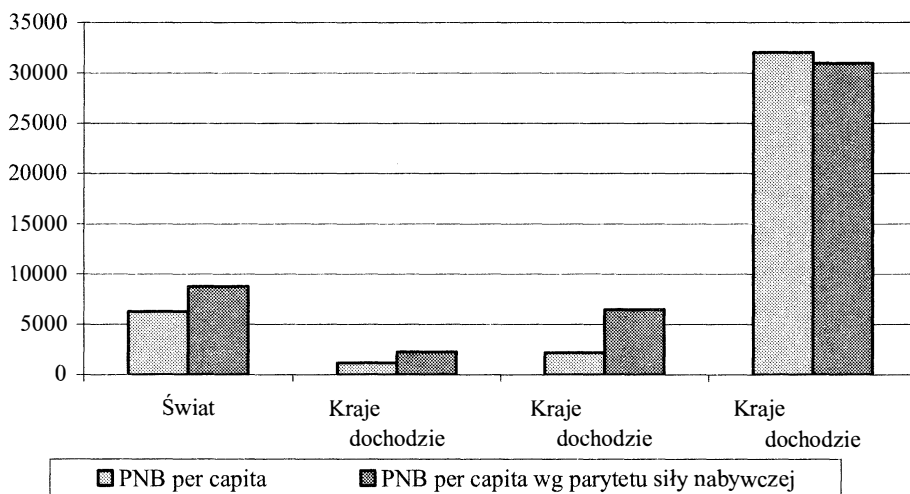
Jedną z najprostszych miar rozwoju jest wielkość PKB (lub PNB) *per capita*. Często wykorzystuje się tempo zmian PKB dla pokazania różnic w dynamice rozwojowej gospodarek na przestrzeni wybranych odcinków czasu. Stopa wzrostu gospodarczego (czyli stopa wzrostu PKB) najczęściej dotyczy okresów

rocznych, ale może być obliczana dla dłuższego horyzontu czasowego. Traktuje się ten wskaźnik jako wyraz oceny sprawności badanych gospodarek.

Poziom PKB, w przeliczeniu na jednego mieszkańca, określany jest jako stopa życiowa ludności i wyraz dobrobytu społeczeństwa. Przy dużych dysproporcjach w podziale wartości nie jest to jednak dobra miara dobrobytu, gdyż znaczna część społeczeństwa może być pozbawiona udziału w bogactwie i osiągać bardzo niskie dochody. Wystarczy spojrzeć i dokonać odpowiedniej interpretacji danych porównawczych dla krajów wysoko i słabo rozwiniętych. Wskazują one, że na jednego mieszkańca kraju wysoko rozwiniętego przypada statystycznie prawie 14 razy większy dochód niż w krajach słabo rozwiniętych (Wykres 17.1.).

Wykres 17.1.

PNB *per capita* w USD w 2004 roku

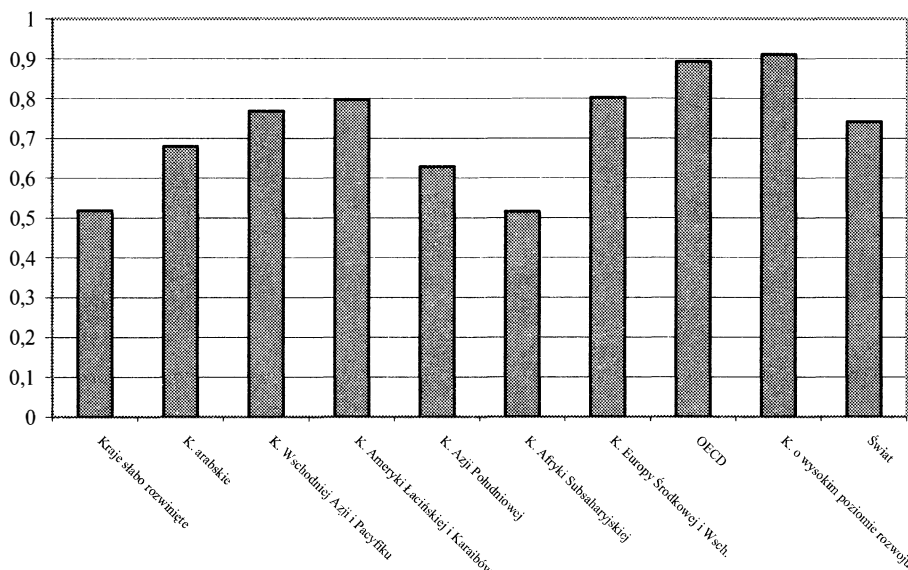
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Development Report 2006. Equity and Development, World Bank, Washington 2005, s. 282-293.

PKB i jego kategorie jako miary rozwoju ocenia się krytycznie. Nie są bowiem nośnikami informacji o strukturze dochodu, o dysproporcjach w jego tworzeniu i podziale. Jest to wskaźnik syntetyczny zawierający sumę wartości nowo wytworzonej w gospodarce w ciągu danego okresu (najczęściej roku). Agregat PKB, obok wartości dóbr konsumpcyjnych i inwestycyjnych, zawiera także i takie, które nie służą zwiększeniu czy poprawie konsumpcji i dobrobytu (np. produkty przemysłu zbrojeniowego). Nie ujmuje również efektów zewnętrznych, najczęściej pisze się o dewastacji i zmianach w środowisku naturalnym. Niewiele jest też możliwości, aby PKB ujmowało dochody powstających w tzw. szarej strefie oraz wartość dóbr i usług wytwarzanych w ramach gospodarstw domowych.

Szereg wad PKB jako miary rozwoju implikuje konieczność poszukiwania innych wskaźników o względnie prostej konstrukcji, które lepiej wyrażałyby ten proces. Niestety, ze względu na wielowymiarowość rozwoju, nie znaleziono do tej pory takiego, który byłby pozbawiony wad. Najszerzej stosowaną miarą jest Wskaźnik Rozwoju Społecznego wykorzystywany przez ONZ.

Wykres 17.2.

Wskaźnik Rozwoju Społecznego (HDI) w 2003 roku

Źródło: Human Development Report 2005, UNDP, New York 2005, s. 224-226.

Indeks Rozwoju Społecznego (*HDI - Human Development Index*) jest wskaźnikiem opartym na trzech podstawowych wyznacznikach rozwoju: długość życia (i stan zdrowia), poziom wiedzy i standard życia. Składowymi indeksu są: spodziewana długość życia (w chwili narodzin), średnia ważona odsetka dorosłych umiejących czytać i pisać oraz odsetka skolaryzacji na wszystkich poziomach edukacji i PKB *per capita* wg parytetu siły nabywczej (PPP)⁸⁴. Maksymalna wielkość wskaźnika to jeden.

$$\text{HDI} = 1/3 (\text{wskaźnik długości życia}) + 1/3 (\text{wskaźnik wykształcenia}) + 1/3 (\text{PKB per capita wg parytetu siły nabywczej w USD})$$

⁸⁴ Human Development Report 2005, UNDP, New York 2005, s. 341.

Poza indeksem HDI, Organizacja Narodów Zjednoczonych wykorzystuje jeszcze kilka zbliżonych w swej konstrukcji wskaźników rozwoju:

- wskaźnik ubóstwa krajów słabo rozwiniętych HPI-1 (*The human poverty index for developing countries*). Składnikiem tego indeksu, wyrażającym standard życia, nie jest PKB *per capita*, a index na który składają się: procent populacji nie mający stałego dostępu do źródeł wody oraz odsetek dzieci o niedowadze dla danego przedziału wiekowego;
- wskaźnik ubóstwa wybranych krajów OECD HPI-2 (*The human poverty index for selected OECD countries*) - uwzględniający dodatkowo stopę długookresowego bezrobocia;
- wskaźnik rozwoju uwzględniający nierówności płci (*GDI - The gender related development index*). Poszczególne indeksy podaje się oddzielnie dla mężczyzn i kobiet, a obliczany w końcu wskaźnik jest średnią ważoną udziałem płci w całej populacji.

Powstają też miary dobrobytu ekonomicznego. Próbuje się w nich uwzględnić różne składniki konsumpcji, których nie zawiera PKB czy PNB. Stopniowo rozszerza się zbiór zmiennych, które wchodzi w skład wskaźników⁸⁵. Różna jest też ich waga. Najbardziej znane spośród nich to⁸⁶:

- Wskaźnik Dobrobytu Ekonomicznego Netto (NEW) opiera się na rachunek, w ramach którego od wartości PNB odejmuje się wartość niepożądanych zjawisk, jak zanieczyszczenie środowiska. Jednocześnie powiększa się o wartość dóbr i usług nierynkowych oraz czas wolny;
- Wskaźnik Trwałego Dobrobytu Ekonomicznego (ISEW) uwzględnia zróżnicowane pola działalności, które mają wpływ na jakość życia (zanieczyszczenie środowiska, wartość nieopłacanej pracy w gospodarstwie domowym, nierówność podziału dochodu, zmniejszanie się zasobów naturalnych);
- Wskaźnik Realnego Postępu (GPI) - poza konwencjonalnym ujęciem PKB uwzględnia warunki życia i mieszkania rodzin, stan środowiska naturalnego;
- Wskaźnik Zdrowia Społecznego (ISH) - obejmuje zestaw społeczno-ekonomicznych czynników, które umożliwiają ocenę zmian w stosunku do poprzedniego okresu, uwzględniający specyfikę danego kraju;

⁸⁵ Analizę szeregu zmiennych, uwzględnianych we wskaźnikach dobrobytu, zawiera: R. Boarini, Å. Johansson, M. Mira d'Ercole, *Alternative Measures of Well-Being*, OECD Economics Department Working Papers, OECD, Paris 2006, No. 476.

⁸⁶ *The Well-being of Nations. The role of human and social capital*, Centre for Educational Research and Innovation, OECD, Paris 2001, s. 73-75.

- Wskaźnik Gospodarczego Dobrobytu - szczególne znaczenie przypisuje składnikom związanym z kapitałem społecznym. Miernik bazuje na czterech elementach: efektywnym strumieniu wydatków konsumpcyjnych, akumulacji netto zasobów produkcyjnych, podziale dochodów i zabezpieczeniu ekonomicznym przed bezrobociem.

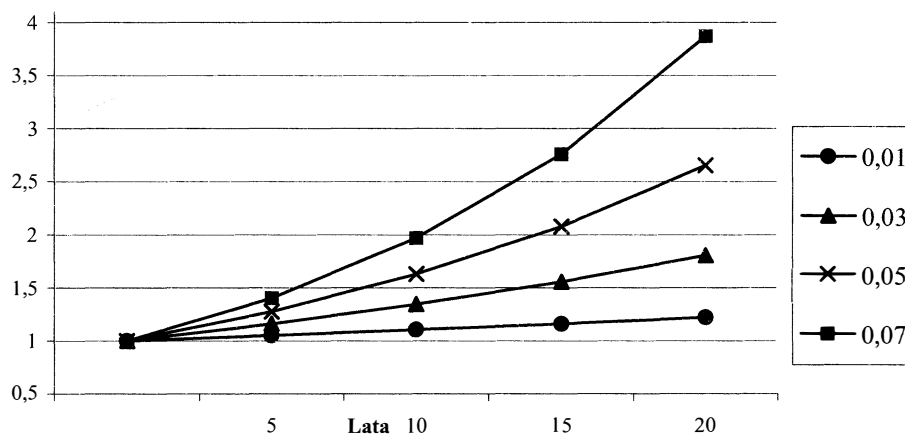
Mimo istnienia wielu miar, nie stosuje się ich na szeroką skalę. Jedynie HDI jest publikowany systematycznie i dotyczy większości krajów świata.

17.3. Analiza rozwoju współczesnych gospodarek

Procesy realne mogą być badane przy pomocy różnych agregatów z rachunków narodowych. Stosowana metodologia pozwala na ocenę wielkości produkcji finalnej wytworzonej w wybranym okresie, można również obliczać dochody i wydatki globalne. Zdolność do wytwarzania PKB na określonym poziomie wyraża siłę ekonomiczną danego kraju. Dynamika gospodarki przedstawiana jest zwykle jako stopa zmian produktu społecznego. Do porównań międzynarodowych lepszym wskaźnikiem jest jednak PKB lub PNB, w przeliczeniu na jednego mieszkańca.

Wykres 17.3.

Dystans rozwojowy przy założeniu różnic* w rocznym tempie PKB

*Założono różne nadwyżki tempa wzrostu PKB w danej gospodarce w porównaniu do innej (od 0,01 do 0,07 pp).

Źródło: Obliczenia własne.

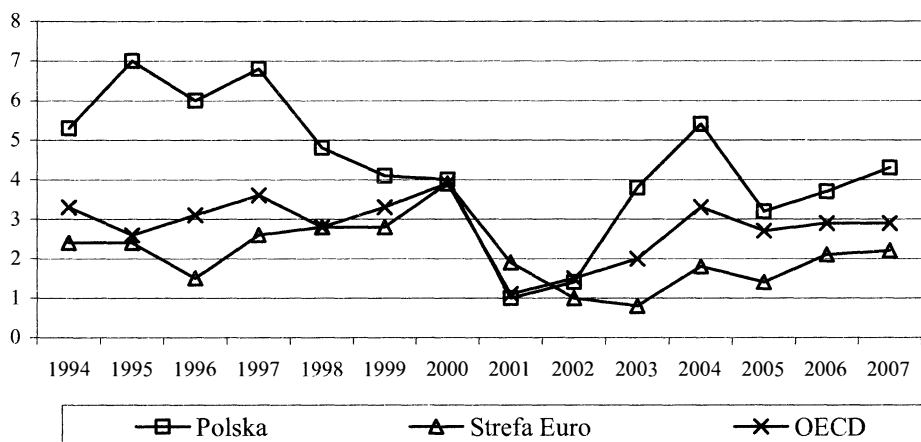
Niewielkie różnice w rocznym tempie wzrostu PKB generują znaczną rozpiętość w ścieżkach zmian dochodu w okresie dłuższym (Wykres 17.3.). Badanie dynamiki gospodarki powinno opierać się na zmianach wolumenu produkcji. PKB

wyrażony być powinien w cenach, z wybranego roku, następnie można pokazać jego zmiany w dłuższym okresie. Najkorzystniej jest, kiedy z roku na rok PKB się powiększa, jednakże na długookresowe tendencje nakładają się wahania cykliczne. Sprawiają one, że bieżące krótkookresowe zmiany dochodu mogą być większe lub mniejsze w stosunku do średniej wyrażonej linią trendu.

Dynamika gospodarki jest pojęciem szerszym niż wynika to z tempa zmian dochodu narodowego. Należy rozumieć przez to również zmiany o charakterze sprawnościowym: stopę wzrostu efektywności i wydajności pracy, stopę inwestycji, czy szerzej, akumulacji kapitału, saldo wymiany zagranicznej, zmiany w poziomie konkurencyjności. Dynamika danej gospodarki powinna być analizowana w stosunku do zmian dokonujących się w innych krajach. Może się okazać, że tempo wzrostu gospodarczego uznawane za niskie, okaże się względnie wysokie, jeśli inne kraje odnotują znacznie niższą stopę wzrostu dochodu.

Wykres 17.4.

Dynamika realnego PKB w Polsce, krajach strefy Euro i OECD
w latach 1994-2007

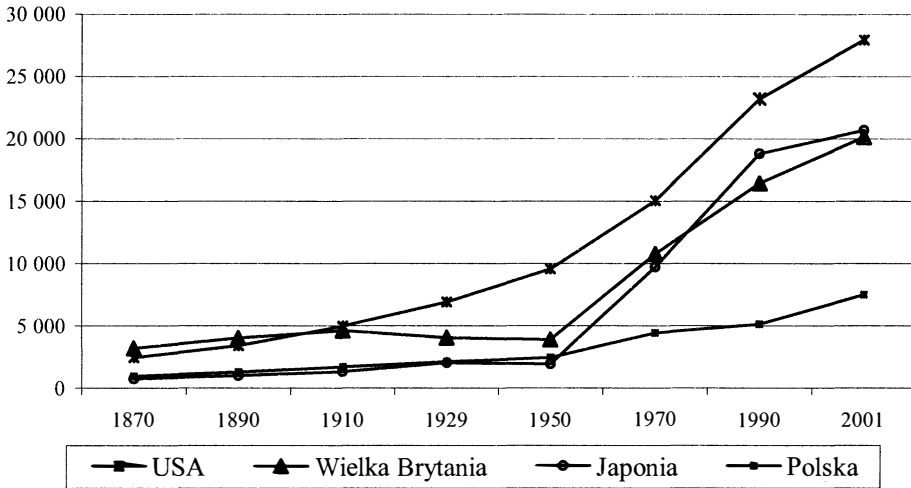

Źródło: Dane i szacunki OECD, Economic Outlook, Paris 2005, vol. 2 (78), s. 163.

Dynamika wzrostu gospodarki polskiej w ostatnich latach wygląda korzystnie na tle krajów strefy Euro i OECD (Wykres 17.4.). Od 1994 do 2007 r. (szacunki) średnioroczna stopa wzrostu dochodu w Polsce wyniosła 4,34% i była dwukrotnie wyższa niż średnia dynamika w krajach strefy Euro, i 1,5 razy większa niż średnia dla krajów OECD. Świadczy to o zmniejszaniu się dystansu rozwojowego między Polską i krajami wyżej rozwiniętymi. Jednakże do „odrobienia” pozostało jeszcze bardzo dużo (Wykres 17.5.). PKB *per capita* jest w Polsce znacznie niższy niż w krajach bogatych.

Wykres 17.5.

PKB *per capita* w wybranych krajach w latach 1870-2001
(1990 international Geary-Khamis dollars)

Źródło: A. Maddison, *The World Economy. Historical Statistics*, Development Centre Studies OECD, Paris 2003, s. 59-65, 87-89, 100-101, 180-184.

Analiza danych statystycznych wskazuje, że dopiero w okresie powojennym nastąpiło znaczne przyspieszenie dynamiki gospodarek wysoko rozwiniętych. Punkt startu był podobny. W 1870 roku różnice w poziomie dochodu *per capita* między Polską a USA, Wielką Brytanią czy Niemcami były względnie małe, a na statystycznego Japończyka przypadał dochód *per capita* o ponad 20% niższy niż na Polaka. Różnice w osiąganych, rocznych stopach sprawiły, że na początku XXI wieku dochód Polaka jest prawie trzykrotnie niższy niż przeciętnego mieszkańca Japonii⁸⁷.

Różnice w tempie wzrostu wpływają na bliźniaczy dystans w poziomie rozwoju (Tabela 17.1.). Dwadzieścia procent ludności świata żyje w ubóstwie. Niski dochód *per capita* to: niskie wydatki, głównie inwestycyjne, niska stopa akumulacji, odmienna struktura wydatków, tradycyjna struktura gospodarcza o dominującym udziale rolniczej gospodarki naturalnej. Niedorozwój gospodarczy ujawnia się też w niższym niższym tempie zmian wydajności pracy.

⁸⁷ Źródło jak w wykresie 17.5.

Tabela 17.1.

Indeks HDI w wybranych krajach

Miejsce (2003 r.)	KRAJ	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
1.	Norwegia	0.868	0.888	0.898	0.912	0.936	0.956	0.963
2.	Islandia	0.863	0.886	0.896	0.915	0.919	0.943	0.956
3.	Australia	0.848	0.866	0.879	0.893	0.933	0.960	0.955
4.	Luksemburg	0.840	0.851	0.858	0.884	0.911	0.929	0.949
5.	Kanada	0.869	0.886	0.909	0.929	0.934	...	0.949
10.	USA	0.867	0.887	0.901	0.916	0.929	0.938	0.944
11.	Japonia	0.857	0.882	0.895	0.911	0.925	0.936	0.943
15.	Wielka Brytania	0.845	0.854	0.863	0.883	0.921	0.948	0.939
31.	Czechy	0.843	0.857	0.874
36.	Polska	0.803	0.816	0.845	0.858
53.	Meksyk	0.689	0.735	0.755	0.764	0.782	0.809	0.814
63.	Brazylia	0.645	0.682	0.698	0.719	0.747	0.783	0.792
85.	Chiny	0.525	0.558	0.594	0.627	0.683	...	0.755
110.	Indonezja	0.468	0.530	0.583	0.625	0.663	0.680	0.697
139.	Bangladesz	0.345	0.364	0.389	0.419	0.452	0.506	0.520
154.	Kenia	0.461	0.509	0.530	0.546	0.524	0.499	0.474
166.	Zambia	0.468	0.475	0.484	0.462	0.424	0.409	0.394
177.	Niger	0.236	0.252	0.242	0.249	0.256	0.271	0.281

Źródło: Human Development Report 2005, UNDP, New York 2005, s. 224-226.

Są kraje, które nie tylko nie umieją podnieść swojego poziomu rozwoju, ale nawet go utrzymać. „Zaklęty krąg ubóstwa” jest ciągle zamknięty. Większość programów pomocy nastawionych jest na realizację celów bieżących. Wciąż nie rozwiązany jest problem źródeł długookresowego rozwoju. Wydaje się, że kluczową zmianą, jaka powinna nastąpić w tych krajach, to zmiana instytucji społecznych mocno determinowanych przez tradycję. W tych społeczeństwach wszelkie nowe rozwiązania traktowane są jako zło, gdyż burzą dotychczasowy porządek. Jednak instytucje ewoluują w stosunkowo długich okresach, a przyswojenie wzorców kulturowych innych narodów jest prawie niemożliwe.

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Prawda czy fałsz?

1. Wzrost gospodarczy jest pojęciem węższym od pojęcia rozwoju gospodarczego.
2. PKB *per capita* jest miarą rozwoju gospodarczego.
3. Do podstawowych procesów, towarzyszących wzrostowi gospodarczemu, zalicza się przemiany strukturalne.
4. W gospodarce światowej, mimo różnych poziomów konsumpcji, inwestycji i PKB *per capita*, nie obserwuje się zróżnicowania dochodów.
5. Rozwój gospodarczy to jednorazowy przyrost PNN.
6. Przyspieszony rozwój gospodarczy przejawia się podniesieniem stopy wzrostu dochodu *per capita* i zmniejszeniem udziału bieżącego dochodu przeznaczonego na akumulację kapitału.
7. Układ instytucjonalny gospodarki dostarcza bodźców, które pomagają ludziom, w taki sposób kształtować umiejętności i wiedzę, aby osiągnąć jak największe korzyści.
8. Demokratyczny system sprzyja powstawaniu różnych grup nacisku, które mogą reprezentować sprzeczne względem siebie interesy.
9. Dynamika danej gospodarki nie powinna być analizowana w stosunku do zmian dokonujących się w innych krajach.

Zadanie 2

Wskaż prawidłowe odpowiedzi:

1. Wyższa stopa akumulacji podnosi poziom:
 - a. inflacji,
 - b. produkcji na jednego zatrudnionego,
 - c. deflacji,
 - d. bezrobocia.
2. Do instytucji nieformalnych zaliczamy:
 - a. organizacje pozarządowe,
 - b. partie polityczne,
 - c. system wartości,
 - d. związki zawodowe.
3. Wskaźnik przyrostu dochodu narodowego na jednego mieszkańca uwzględnia tempo wzrostu:
 - a. dochodu narodowego i liczby ludności,
 - b. zatrudnienia i stopy inwestycji,
 - c. wydajności pracy i stopy bezrobocia,
 - d. wskaźnika ubóstwa krajów OECD.

4. Rozwój gospodarczy to proces:
 - a. związany ze wzrostem bezrobocia,
 - b. obejmujący przemiany ilościowe i jakościowe w gospodarce,
 - c. będący znaczącą barierą wzrostu gospodarczego,
 - d. odzwierciedlający kapitałochłonność inwestycji.

Zadanie 3

Dopasuj do podanych terminów odpowiednie definicje:

Terminy:

1. Czynniki wzrostu gospodarczego ...
2. Instytucje ...
3. Rozwój gospodarczy ...
4. Instytucje nieformalne ...
5. Mierniki wzrostu gospodarczego ...
6. Wzrost gospodarczy ...

Definicje:

- a. ... to proces obejmujący przemiany ilościowe i jakościowe w gospodarce.
- b. ... to wielkości wykorzystywane do pomiaru wzrostu gospodarczego.
- c. ... to wielkości ekonomiczne o zróżnicowanym charakterze, powodujące wzrost gospodarczy.
- d. ... to proces obejmujący przemiany o charakterze ilościowym.
- e. ... to powszechne i trwałe sposoby myślenia czy działania ludzi, zakorzenione w zachowaniach i zwyczajach jednostek.
- f. ... mają charakter samopodtrzymujący, są częścią ludzkiej świadomości. Stanowią je reguły, zasady i sposób myślenia wpływający na ludzkie postępowania.

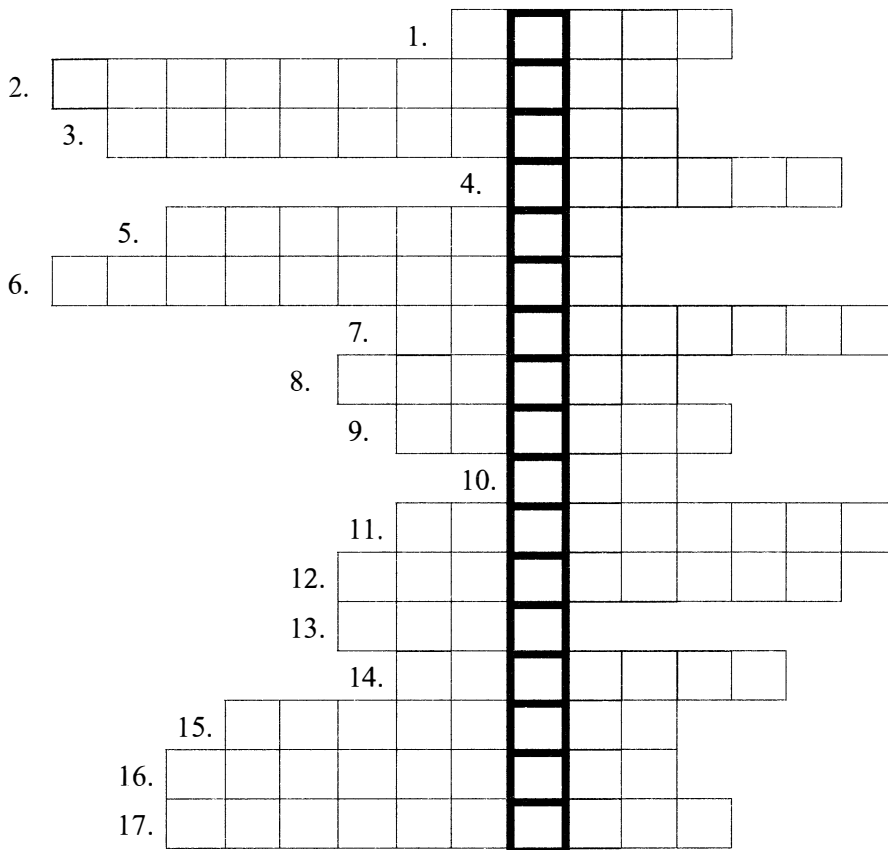
Zadanie 4

Rozwiąż krzyżówkę. Litery w zakreślonej kolumnie utworzą hasło.

Poziomo:

1. Jeden z czynników bezpośrednio wpływających na wzrost i rozwój gospodarczy;
2. Rośnie wraz ze wzrostem udziału sektorów nowoczesnych w gospodarce;
3. System, będący układem zależności między partiami politycznymi, grupami nacisku, organizacjami społecznymi;
4. Jest podstawą rozwoju gospodarczego;
5. Ich wzrost sprawia, że zmienia się struktura wydatków gospodarstw domowych;
6. Formalne lub nieformalne;
7. Jedna ze sfer gospodarczych;
8. Kraje słabo, średnio i ... rozwinięte;
9. Może być techniczny;
10. Miara rozwoju gospo-

darczego; 11. Zmiany polegające na wzroście produkcji danego dobra; 12. W jej trakcie wytwarzane są dobra i usługi; 13. Dzieli kraje wysoko i słabo rozwinięte; 14. Napotyka ją na nie instytucje państwowe w trakcie realizacji swoich priorytetów; 15. Rozwój gospodarczy może być rozpatrywany zarówno w ekonomicznym, społecznym, demograficznym, jak i kulturowym, psychologicznym i przyrodniczym; 16. Sektor traktowany jako mniej efektywny w stosunku do prywatnego; 17. Wpływają na wielkość dochodu narodowego.

Odpowiedzi:

Zadanie 1

1 - prawda, 2 - prawda, 3 - prawda, 4 - fałsz, 5 - fałsz, 6 - fałsz, 7 - prawda, 8 - prawda, 9 - fałsz.

Zadanie 2

1 - b, 2 - c, 3 - a, 4 - b.

Zadanie 3

1 - c, 2 - e, 3 - a, 4 - f, 5 - b, 6 - d.

Zadanie 4

1 - praca, 2 - efektywność, 3 - polityczny, 4 - wzrost, 5 - dochodów, 6 - instytucje, 7 - regulacji, 8 - wysoko, 9 - postęp, 10 - PKB, 11 - ilościowe, 12 - produkcja, 13 - luka, 14 - bariery, 15 - aspekcie, 16 - publiczny, 17 - inwestycje.

Hasło: rozwój gospodarczy.